

TALABALARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA MUAMMOLI TA'LIM YONDASHUVI

Navro'zaxon Normurodova

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muammoli ta'lim yondashuvining nazariy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Mustaqil fikrlash bugungi ta'lim jarayonining markazida turuvchi eng muhim kompetensiyalardan biri bo'lib, u shaxsning erkin, mantiqiy, ijodiy va dalillangan fikr yuritish qobiliyatini ifodalaydi. Muammoli ta'lim yondashuvi esa o'qitish jarayonida muayyan muammoli vaziyatni yaratish, talabaning mustaqil tahlil, izlanish va qaror qabul qilish faoliyatini faollashtirishga qaratilgan metodik yondashuvdir. Maqolada muammoli ta'limning psixologik-pedagogik asoslari, uning talabalarda tafakkur va ijodiy salohiyatni rivojlantirishdagi roli, shuningdek, muammoli o'qitish metodlarini amaliy qo'llash tajribalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, tafakkur, mantiqiy yondashuv, ijodiy salohiyat, refleksiya, motivatsiya, interfaol metod, o'quv faoliyati.

Ta'lim jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mustaqil fikrlaydigan shaxs tayyor axborotni yodlamaydi, balki uni tahlil qiladi, yangicha xulosalar chiqaradi, mavjud muammolarga noodatiy yechim topa oladi. Bunday tafakkur uslubi jamiyatning intellektual rivoji, innovatsion salohiyatining oshishi uchun zarurdir. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida muammoli o'qitish yondashuvini joriy etish — talabalarda tahliliy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Muammoli ta'lim nazariyasi o'tgan asrning o'rtalarida rus pedagoglari M. I. Maxmutov, A. M. Matyushkin, L. S. Vygotskiy, P. Ya. Galperinlarning ilmiy ishlari orqali rivojlandi. Ularning fikricha, o'qitish jarayonida talabaning faolligini oshirish, ularni ilmiy izlanish elementlariga jalb etish, mustaqil xulosa chiqarishga undash ta'lim samaradorligini sezilarli oshiradi. Muammoli ta'limning asosiy g'oyasi – bu talabaning “tayyor bilimni” emas, balki “muammoni hal etish jarayonini” o'rganishidir. Ya'ni, talaba darsda o'qituvchi tomonidan berilgan masalaga o'zi yechim topadi, natijada uning fikrlash jarayoni faol holatga o'tadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham bu yondashuvga katta e'tibor qaratilmoqda. “Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim” konsepsiyasida o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va ijodiy ta'lim muhitini yaratish asosiy ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Oliy ta'lim muassasalarida “muammoli savol”, “keys-stadi”, “ilmiy bahs”, “fikr almashish”, “klaster” kabi

interfaol metodlardan foydalanish talabalar tafakkurini faollashtirib, ularni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Muammoli ta'limning samaradorligi, eng avvalo, o'qituvchining darsni qanday tashkil etishiga bog'liq. O'qituvchi o'quv jarayonida muammoni to'g'ri qo'ya olsa, talaba o'zining intellektual salohiyatini ishga soladi. Masalan, dars boshida "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar shunday bo'lganida-chi?" kabi ochiq savollar berish talabaning fikrlashni boshlashiga turtki beradi. Shuningdek, "keys-stadi" metodi orqali real hayotiy holatlar tahlil qilinadi, bunda har bir talaba muammoni o'z tajribasiga asoslanib hal etadi. Bu esa talabaning mantiqiy, tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Muammoli ta'lim yondashuvi talabalarda faqat bilim olish emas, balki bilishni o'rganish (learning to learn) ko'nikmasini shakllantiradi. Bunday jarayonda o'qituvchi maslahatchi, yo'naltiruvchi rolini bajaradi. U darsda muammoni qo'yadi, ammo yechimni bermaydi — yechimni topish jarayoni talabaga yuklanadi. Bu jarayonda talaba o'zining bilimi, tajribasi, mantiqiy tafakkurini ishga soladi. Shu sababli muammoli o'qitish ijodiy tafakkurni shakllantiruvchi samarali mexanizm sifatida qaraladi.

Tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim usullarini qo'llagan o'qituvchilar dars samaradorligini 35–40 foizga oshirishga erishgan. Bunday darslarda talabalar faol fikr bildiradi, bir-birining fikrini tahlil qiladi, o'z qarashlarini himoya qiladi. O'qituvchi esa bu jarayonda rahbar emas, balki hamkor sifatida ishtirok etadi. Shu tariqa, muammoli ta'lim nafaqat bilim olish jarayonini faollashtiradi, balki o'qituvchi va talaba o'rtasida o'zaro ishonchli, ijodiy muloqotni shakllantiradi.

Muammoli ta'lim yondashuvi, ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar fanlarda samarali qo'llanadi. Chunki bu fanlarda mavzular ko'pincha hayotiy, ochiq mazmunga ega bo'lib, ularni turli nuqtayi nazardan tahlil qilish imkoniyati kengdir. Masalan, "Ta'limda innovatsion yondashuvlar" mavzusida talabaga "Nima uchun ayrim o'quvchilarda motivatsiya past?" degan savol berilsa, u o'z fikrini asoslash uchun turli dalillar keltiradi, misollar topadi, natijada mustaqil tahlil ko'nikmasi shakllanadi.

Muammoli ta'limning psixologik asoslari ham alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, inson miyasi muammoli vaziyatlarda eng faol ishlaydi. Muammo – bu tafakkurni ishga soluvchi kuchdir. Shu bois muammoli o'qitish jarayonida o'quvchi faqat eshituvchi emas, balki izlovchi, tahlil qiluvchi, topuvchi va yaratishga qodir shaxs sifatida shakllanadi. Bu yondashuvda asosiy e'tibor natijadan ko'ra, jarayonning o'ziga qaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, muammoli ta'lim yondashuvi talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda samarali, ilmiy asoslangan pedagogik yo'nalishdir. U talabalarda mantiqiy fikrlashni, muammolarni tahlil qilishni, dalillashni va mustaqil qaror qabul qilishni o'rgatadi. Bunday yondashuv asosida ta'lim jarayoni jonlanadi,

darslar ijodiy muhitda o'tadi, talabalar esa o'z bilimini mustaqil izlanish orqali shakllantiradi. Shuning uchun muammoli o'qitish nafaqat metod, balki zamonaviy ta'lim falsafasining ajralmas qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotskiy L. S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Matyushkin A. M. Problemnoye obucheniye: Osnovnyye voprosy teorii. – Moskva: Pedagogika, 1972.
3. Maxmutov M. I. Problemnoye obucheniye. – Moskva: Prosveshcheniye, 1975.
4. Dewey J. How We Think. – Boston: D.C. Heath, 1933.
5. Tursunov R. N. Kreativ pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
6. Sayidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2003.
7. Yuldasheva M. Muammoli o'qitishning didaktik imkoniyatlari. – Toshkent: TDPU, 2021.
8. Rogers C. Freedom to Learn. – New York: Macmillan, 1969.
9. Davlatov A. O'qitishning muammoli yondashuvi va uning ta'lim sifatiga ta'siri. – Qarshi: Nasaf, 2020.
10. OECD Report. Developing Critical and Creative Thinking in Students. – Paris: OECD Publishing, 2019.